

ISSN Print: 2394-7500
ISSN Online: 2394-5869
Impact Factor: 5.2
IJAR 2019; SP7: 15-17

**Жўраева Дилафрўз
Жамуродовна**
Самарқанд вилоят халқ
таълими ходимларини
қайта тайёрлаш
ва уларнинг малакасини
ошириш ҳудудий маркази
ўқитувчиси

Ўзбекистон республикаси
Самарқанд вилоят халқ
таълими ходимларини
қайта тайёрлаш
ва уларнинг малакасини
ошириш ҳудудий маркази
ўқитувчиси

Самарқанд шаҳри
Самарқанд вилоят халқ
таълими ходимларини
қайта тайёрлаш
ва уларнинг малакасини
ошириш ҳудудий маркази
ўқитувчиси

Correspondence
**Жўраева Дилафрўз
Жамуродовна**
Самарқанд вилоят халқ
таълими ходимларини
қайта тайёрлаш
ва уларнинг малакасини
ошириш ҳудудий маркази
ўқитувчиси

(Special Issue-7)

**“International Conference on Science and Education:
Problems, Solutions and Perspectives”
(31st July, 2019)**

ИЛК ЁШДАГИ БОЛАНИНГ ПСИХОЛОГИК РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ТОМОНЛАРИ

**Жўраева Дилафрўз Жамуродовна, Ўзбекистон республикаси and
Самарқанд шаҳри**

Abstract

Мазкур мақолада тлк ёшдаги боланинг психологик ва физиологик ривожланишининг ўзига хос томонлари баён этилган. Биз ҳартомонлама ривожланган, нутқи раvon, жисмонан бақувват ва интеллектуал расо болани, яъни мамлакатнинг ёркин келажигига ўз хиссасини қўша оладиган инсонни тарбиялашни мақсад қилиб олар эканмиз, боланинг илк ёшидан тўғри ва тўқис ривожланишига аҳамият бермоғимиз лозим. Болани гўдаклик давридаёқ тарбиялаш унинг баркамол бўлиб етишишини таъминлаши буюк аждодларимиз ҳамда ҳозирги замон педагоглари томонидан исботланган. Мақолада болада нутқ малакаларининг шаклланиши, ирода сифатларининг элементар кўринишларининг шаклланишида ота-оналар томонидан эътиборга олинishi зарур бўлган жиҳатларга урғу берилган.

Keywords: психик ривожланиш, гўдаклик даври, нутқ малакалари, иродавий сифатлар, анализаторлар фаолияти, тафаккур элементлари, “мотивлар курашиши

Introduction

Илк ёшдаги болалар жисмоний жиҳатдан тез ривожланиши билан бирга психик жиҳатдан тез ривожланадилар. Боланинг 1 ёшли даври унинг психикасининг тез суратлар билан ўсиши давридир. Гўдак болалар психикасини ривожланиши биринчидан анализаторларнинг такомиллашуви билан боғлиқ бўлса, иккинчидан мустақил ҳаракатларнинг ўсиши билан боғлиқдир. Бола психикасини ўсишининг унинг ҳаракатларини ўсишидан ажратиб бўлмайди. Бола дастлаб ўз танасининг ҳаракатини эплаштирадиган бўлиб қолади, сўнгра атрофдаги нарсаларни ушлаб ҳаракат қиладиган бўлади, бу ҳаракатлар эса боланинг нерв системасининг ва психикасининг ўсишига ёрдам беради.

Бола янги туғилган чақалоқлик даврида (тахминан 2 ойгача) унинг фаолияти фақат энг зарур органик эҳтиёжларни қондириш билан (20 соатга яқин уйку) чекланади. Бола узок ухлаш туфайли энергиясининг асосий қисмини тез ўсишга жисмоний жиҳатдан ривожланишига сарф этади. 6-7 ойларда тақлид қилиш ҳаракатлари пайдо бўлади. Бола психикасининг тараққиётида тақлиднинг роли жуда каттадир. Бола жуда кўп ҳаракатларни ва нутқни асосан тақлид қилиш, орқали ўзлаштириб олади. Масалан: чапак-чапак-деб такрорлаб туриб чапак чалинса, бола шу сўз айтилиши билан чапак чаладиган бўлади. Оғир касалликка учрамай, жисмоний жиҳатдан соғлом ўсган бола 9-10 ойлик бўлганида юра бошлайди. Боланинг мустақил тарзда юра бошлаши унинг ҳаётида ғоят катта ходисадир. Бола юра бошлагандан сўнг унинг психик тараққиёти учун жуда катта имкониятлар юзага келади, юра бошлаган боланинг фаоллиги кун сайин ортиб, эркин ҳаракат қилиши доираси кенгайди.

Бу эса идрок доирасининг кенгайтириб, мазмундор бўлишига ёрдам беради. Шундай қилиб, илк ёшдаги боланинг психикаси унинг эркин ҳаракатлари учун қулай шароит яратиш керак. Бола ҳаракатларининг чеклаш эса психикасининг нормал ривожланишига зарар етказиши. Шу сабабли болани ҳаракат қилишга имкон бермайдиган ҳолатга солиб қуйиш ярамайди, унинг бемалол ҳаракат қилишига имкон бериши керак. Болани гўдаклик давридан бошлаб барча психик жараёнлари, билиш жараёнлари нормал таракқий эга бошлайди. Бу даврда болада ихтиёрсиз диққат шаклланади. Бола туғилган пайтларда унинг эътиборини асосан ўзининг органик эҳтиёжларини қондирадиган нарсалар жалб қилади. Бола 3-4 ойлигидан бошлаб ҳаракатда бўлган ярқироқ, товуш чиқадиган нарсалар боланинг диққатини кўпроқ жалб эга бошлайди. Аста-секин болада диққатнинг барқарорлиги ортиб боради. Буни тадқиқодчи Менчинскаянинг кузатишларидан кўриш мумкин: «Ўн ярим ойлик қизчанинг қаровотини тепасига ялтироқ юлдузча осиб қўйилган. Қизча юлдузчага тикилиб қарай бошлайди, қулларини қимирлатиб юлдузчага талпинади. Қизча бир оз юлдузчага қимирламай тикилиб туради, сўнгра яна қулларини қимирлатиб юлдузчага талпинади. Ша тариха 2 минуту 45 секунд шу нарсага диққатини қаратади».

Бадан анализаторларининг фаолияти туфайли бола иссиқ-совуқни сезади. Янги туғилган чақалоқ баданининг сезгирлиги катталарникидан кучлироқ бўлади, яъни температурасининг кескин ўзгариши болага тез таъсир этади. Шу сабабли бола ётган уйнинг ҳароратини нормал сақлаш, чақалоққа баданига қаттиқ ботмайдиган, майин кийимларни кийгизиш керак.

Янги туғилган бола теварак-атрофдаги оламни катталар сингари идрок қила бошлайди. Унинг идроки жуда элементар бўлиб, ёши, тажрибаси, билимлари орта борган сайин ўсиб боради. Айрим сезгиларни бир бутун қилиб боғлайдиган шартли рефлекслар вужудга келиши натижасида бола нарсани яхлит ҳолида идрок қила бошлайди. Чунончи, бола туғилган кунидан бошлаб онасининг овозини эшитади, баданига онасининг қўли текканини сезади, онасининг юзини кўради. Ана шу тарқоқ таассуротлар аста-секин бир бутун образ бўлиб бирлашади ва бола кўз ўнгида онанинг образи пайдо бўлади.

Боланинг ҳаракатлари орта борган сари идроки ҳам ўсиб боради. Бола теварак атрофдаги нарсаларни фаол ҳаракат қилиши билан билиб олади. Унда теварак атрофдаги нарсаларга қизиқиш пайдо бўлади. Илк ёшли даврда мураккаб психик жараёнлардан тафаккур элементлари ҳам юзага кела бошлайди. Болада 6 ой нутқсиз тафаккур элементлари пайдо бўлади. Ҳар бир нарсани фикрлашни тақозо қилади. Бола бирор янги нарсани билиши билан уни кўрган нарсалари билан таққослайди, уларнинг бир-бирига ўхшашлигини ёки фарқини белгилаб олади. Нутқнинг пайдо бўлиши ва ўсиши билан боланинг тафаккури янада ўсади, нутқ пайдо бўлишидан олдин бола тайёргарлик босқичини ўтайди. Тайёргарлик даврида боланинг овоз аппарати такомиллашади. Боланинг дастлабки кундаги йиғисиёқ унинг нафас олиш аппаратини, томоқ мускулларини ва овоз пардаларини машқ қилдиради, бу эса нутқ аппаратининг ишлаши учун зарур. Болада 2-3 ойлик бўлганда йиғлашдан ташқари хатти-ҳаракатлар пайдо

бўлади. Агар бола соғлом, қорни тўқ бўлса, ҳеч бир нарса уни безовта қилмайди, у анчагина вақтгача «ғ», «к», «х» каби товушларни талаффуз қилиб ётади. Бола 3 ойлигида «ғув-ғувлаш» даври бошланади, у «ачу-ғув-ғув» каби товушлар чиқаради. Бола 4-5 ойлик бўлганида чуғур-чуғур қила бошлайди. Энди у товушларнинг қисқа ва узиб-узиб талаффуз қилмасдан, балки оҳангдор қилиб талаффуз қилади. Шундан сўнг бола «да», «ма», «ра-ла» сингари айрим бўғинларни талаффуз этади. Бола 8 ойлик бўлганида катталарнинг гапини тушуна бошлайди. Бола 9-10 ойлик бўлганида бирор нарсани ифодаловчи сўз айтилса, болада шу нарса тўғрисида тасаввур пайдо бўлади. Нутқнинг ўсиши болада фикрлаш жараёнларининг ривожланишини тезлаштиради. Сўз нарсаларни бир-бири билан таққослашга уларнинг ўхшашлигини ва фарқини белгилашга, аввалги тажрибага асосланиб нарсани фикрлашга ёрдам беради. Сўз ёрдами билан бола умумлаштиришга ўрганади. Энг даслабки умумлаштириш бола 9-10 ойга тўлганда пайдо бўлади. Боладаги тафаккурнинг таракқийети нутқ билан чамбарчас боғлиқ ҳолда ривожланади. Бола 1 ёшга кирганда 10-20 сўз зонасига эга бўлади. Бола «ада, буви, нанна, ашша, умма, ойи, ана, ака, амма» каби сўзларни талаффуз қила бошлайди. Бола аввало, ўз атрофидаги нарсаларнинг отини билдирадиган сўзларни ўрганади. Бола одатда бир сўзни ўзининг истагини билдириш учун ишлата бошлайди. Масалан: «ойи» деган сўзи-«ойи мени кўтар», «ойи қорним оч» деган маъноларни билдиради. Бола нутқининг ўсиши кўп жиҳатдан катталарга боғлиқ. Бола катталарнинг сўзига тақлид билан қанчалик кўп гаплашиши, улар талаффуз қилган гапларнинг қанчалик тўғри, аниқ, ифодали бўлиши бола нутқининг таракқийетида катта роль уйнайди.

Гўдаклик даврида болада келажак ирода жараёнларининг куртаклари пайдо бўлади. Биз бу ерда тўла маънодаги ирода жараёнлари тўғрисида ҳали гапира олмаймиз. Булар ирода жараёнларининг фақат айрим элементлари бўлса ҳам, лекин иродасининг ўсиши учун катта аҳамиятга эга. Бола ўзининг ҳаракат органларини эплай оладиган пайтидан бошлаб, унда ирода ўса бошлайди. Бу эса боланинг ихтиёрсиз ҳаракатлари билан бир қаторда ихтиёрий ҳаракатлар қилишга ҳам имкон беради. Бола 6 ойликка тўлгунча унда дастлабки ихтиёрий ҳаракатлар талпиниб, ўйинчоқлар ўйнаш, уларни улоқтириш, олиб келишга ҳаракат қилиб интилиш ва ҳ.к. юзага келади. Бола 6 ойга тўлгундан кейин унда катталарни ҳаракатларига тақлид қилиш катта роль уйнайди. Бола 7-8 ойлик бўлганида унинг ҳаракатлари мураккаблашади- бола эмаклашга, ўрнидан туришга ҳаракат қилади. Булар ихтиёрий ҳаракатлардир. Болада иродали ҳаракатларнинг асосий элементларини юра бошлаган пайтида кўришимиз мумкин. Бунинг учун боланинг биринчи қарашларини кўздан кечиришнинг ўзи кифоя. Бола ўрнидан туриб олади-ю, лекин қалтираб туради, чунки унинг оёқлари ҳали кучсиз, ўз гавдасини кўтара олмайди. Қадам ташламоқчи бўлади-ю, лекин йиқилишдан қўрқади. Ниҳоят, у аранг биринчи қадамни кўяди, мувозанатни йўқотиб, ўзини ушлаб олмайди, йиқилади, қўрқиб кетади. У яна туриб юрмоқчи бўлади, лекин яна йиқилишдан қўрқади. Болада «мотивлар кураши» бир оз вақт давом этади, сўнгра у иккинчи қадамни кўяди. Ҳали унда қўрқиб

ҳисси тугагани йук, бутун кучини йиғиб, бу қисни енгишга, қийинчиликка бардош беришга интилади. Ниҳоят бу қийинчиликларни енгиб, ўз мақсадига эришади. Боланинг иродаси мана шундай фаол фаолият йули билан, қийинчиликларни енгиш йули билан ўсади. Бир ёшга тўлиш олдидан боланинг нутқи ўсиб борган сари ақли ҳам тез ўсади, натижада иродавий жараёнларнинг янада тараққий этишига йул очилади. Энди бола ўз ҳаракатларининг мақсадини яхшироқ англайдиган бўлиб қолади, катталарнинг айтганини қилади, катталарнинг гапига қулоқ солади. Унчалик мураккаб бўлмаган илтимосларни бажаради. Масалан, унга бирор нарсани олиб бер десангиз, олиб беради, жойига қўй деган нарсани жойига қўяди ва ҳ.к. Мана шуларнинг ҳаммаси ироданинг ўсишига ёрдам беради. Шундай қилиб, илк ёшдаги боланинг психик жараёнлари унинг фаол фаолияти, турли туман ҳаракатлари, ўз атрофидаги нарсаларнинг кўпроқ билиб олиши жараёнида ривожланиб борар экан, келгусида бу психик жараёнларининг янада тараққий эттириш, шакллантириш мактабгача тарбия муассасаларида ишловчи педагогларнинг, тарбиячиларнинг ва ота-оналарнинг энг муҳим вазифаларидан биридир.

Адабиётлар

1. АК Мунавваров. Оила педагогикаси. Тошкент.1994 й.
2. М Меликулова. Тарбиядаги миф ва ҳақиқатлар. Мактабгача таълим. 2016 й. 7-сон.